

mange sydslesvigeres ønske om en grænseflytning fortonede sig i det helt uvisse.

I denne situation så yngre oppositionelle sydslesvigere ingen anden udvej end at føre en mere effektiv illegal kamp. Som den danske modstandsbevægelse havde kæmpet mod det tyske besættelsesstyre for friheden, ville også de gøre det mod den britiske censur. Og det skulle være for en frihed, der kun kunne nås ved tilslutning til Danmark. Det danske mindretal havde siden sommeren 1945 forgæves ansøgt besættelsesmagten om tilladelse til at udgive aviser på tysk. Nu tog de denne sag i egen hånd. Fra flyveblade uddelt i anledning af en dansk skolestrejke i Flensborg udviklede de i juli 1947 de første illegale blade, *Frit Sydslesvig* og *die Freiheit*. Og et par måneder senere kom *Südschleswigsche Landeszeitung* til, støttet af en mindre kreds inden for Sydslesvigsk Udvalg i Danmark. Den blev fremstillet nord for grænsen og i modsætning til de første blade uddelt over det meste af landsdelen. Tælles alle bladets oplag sammen, runddeltes der i alt 145.000 eksemplarer. De fleste numre udsendtes i anden halvdel af 1947 og de første måneder af 1948. Set i et længere perspektiv blev det kun en perifer episode i det sydslesvigske røres historie. Men den giver dog sit eget perspektiv til den første skuffede indsigt i, at håbet om indlemmelse i Danmark var ved at briste.

Franz Wingender har i denne bog samlet og udgivet alle de numre af disse illegale blade, han har kunnet finde frem til. De fleste er bragt i fotografisk gengivelse, enkelte dog øjensynlig i en nyere afskrift. Desværre er udgiveren bukket under for en trang til at datere de første illegale blade tidligere end forsvarligt, nemlig til årsskiftet 1946-47. Det har kun været muligt på grund af tilfældige fejl eller manglende dato-

angivelse. Af indholdet fremgår det tydeligt, at det første egentlige blad tidligst kan være udkommet i juli 1947. Med dette forbehold er det imidlertid en nyttig samling, da numrene ellers kun findes i spredte arkiver.

I en livlig, episodisk stil har Wingender fortalt om, hvem der stod bag de enkelte udgivelser, og hvordan produktion og distribution blev håndteret under illegalitetens vilkår. Det har sin særlige værdi, fordi han her har udnyttet sine egne oplevelser og andres beretninger om forhold, der efter sagens natur er dårligt belyst i andre kilder. På samme levende måde har han også berettet om, hvordan en lille illegal kreds af tidligere Duborgelever fra 1944 foretog små sporadiske bombesprængninger og bragte dansksindede tyske soldater over grænsen, hvor kontaktmænd i modstandsbevægelsen var parate til at bringe dem i sikkerhed. Selv om der ikke er iøjnefaldende sammenhæng og kontinuitet mellem disse to episoder, som det vel er lovlig stærkt at sammenfatte under navnet modstand, har han også for de sidste krigsår føjet interessante facetter til i denne mindebog.

Johan Peter Noack

Henrik Fangel: *H. P. Hanssen – liv og virke*. Sønderjyske billeder 1. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1988). 48 s., 65 kr. (50 kr. for medlemmer).

Denne lille bog er første bind i en ny serie, der skal gøre billedmaterialet fra Institut for Sønderjysk Lokalhistorie kendt og brugbart i en større sammenhæng. Med den voksende interesse for billeder som meddelelsesmiddel forekommer det at være en god ide. Billederne skal udgives i tilknytning til et bestemt emne og ledsages af en kort

tekst, der forklarer den sammenhæng, de indgår i.

Som prototype på den nye serie, er bogen om H. P. Hanssen vellykket. Teksten giver den nødvendige baggrund og billedudvalget er godt og varieret.

Jørgen Fink

Steen Wulff Andersen, H. V. Greger-
sen, Carsten P. Rasmussen og Hans
Schultz Hansen: *Løjt sogns historie*
(Skrifter, Udgivne af Historisk
Samfund for Sønderjylland, 1988).
378 s., ill. 110 kr. medl. 165 kr.
ikke-medlemmer.

Bogen er afslutningen på et 30 år gammelt projekt om Aabenraas historie. Ved kommunesammenlægningen i 1970 blev Løjt kommune og Ensted kommune lagt sammen med Aabenraa, og derfor skulle disse sogne også have deres historie. Måske er det baggrunden for, at bogen om Løjt sogn er bygget over en læst, som lokalhistorisk litteratur anvendte for en menneskealder siden.

Bogen begynder med et afsnit om oldtiden, som kun kan have snæver fagarkæologisk interesse. Forfatteren til dette afsnit fremhæver selv indledningsvis, at »vor viden om Løjtland og dets beboere i de allerældste tider er yderst begrænset«. Og efter at have læst afsnittet er man lige vidt.

Anderledes spændende og vedkommende er afsnittet om Løjt sogn i middelalderen. Her bliver de enkeltstående oplysninger sammenfattet til et helhedsindtryk af samfundet i middelalderen. Det følgende afsnit om sognet i 15- og 1600-tallet fremstår med sin skarpe opdeling i de traditionelle områder kirke, landsby og bonde, kroer og krige lidt mere uformidlet, og et afsnit om »Løjtningerne i lyst og nød« virker på-

klistet, alle dets fine og morsomme iagttagelser ufortalt.

Afsnittet byder dog på et fortrinligt kapitel, hvor overgangen fra naturaløkonomi til pengeøkonomi behandles. Her får læseren en god fornemmelse af hvordan overgangen fandt sted i Sønderjylland, oven i købet krydret med en historie fra 1597, hvor en bonde kommer i klemme mellem den nye pengeøkonomi, den gamle naturaløkonomi og ikke mindst hertugen på Gottorp.

Bogens hovedvægt ligger på de to sidste afsnit, som omhandler perioderne fra 1660-1864 og 1864-1970. Den første periode betragtes som Løjt sogns storhedstid, og det havde sin væsentligste årsag i den tidlige udskiftning i sognet. Den fandt sted allerede ved midten af 1600-tallet, og derved fik Løjt et produktionsøkonomisk forspring, fremfor både det øvrige Sønderjylland og resten af Danmark. Udskiftningen var blot ikke så god, som den der senere blev gennemført i de to områder, og det kom til at svie til løjtningerne ved midten af 1800-tallet, hvor uhensigtsmæssig jordfordeling og lang afstand til markerne fordyrede produktionen.

Gennem et grundigt og seriøst arbejde bliver periodens historie afdækket, ved anvendelse af en mængde kilder, der belyser både den lokale, regionale og til en vis grad nationale historie. Først sætter afsnittets forfatter Carsten P. Rasmussen tingene på plads ved at anvende folketællinger til at fastslå befolknings sammensætningen og livsgrundlaget. Dermed er grunden lagt til en indgående behandling af alle samfundets klasser. Og forfatteren lægger en klar økonomisk ramme ned over sin beskrivelse af sognets historie, en ramme som læseren hele tiden kan gribe tilbage til, og sætte de enkelte afsnit i relation til.

En væsentlig undersøgelse for forfatteren er, hvorvidt samfundet fra 1660-